

Lejla Karijašević

Temeljna polazišta inkluzivnog obrazovanja¹

„Mogu žaliti što ruža ima trnje ili se radovati što trnje ima cvijet.
Sve zavisi od toga kako gledate na stvar.“

J.Kenfield Morley

Problematika inkluzivnog obrazovanja je veoma aktuelna posljednjih godina u Bosni i Hercegovini. Djelatnici odgojno-obrazovnog procesa (u prvom redu u osnovnim školama) imaju (i zakonsku) obavezu uključivanja djece s posebnim potrebama u redovne/opće ustanove. Mnogi preduvjeti, međutim, nisu osigurani za ovaj proces, a jedan od njih je i postojanje adekvatne literature o ovoj tematici. Zbog toga se knjiga *Temeljna polazišta inkluzivnog obrazovanja* može smatrati pionirskim radom iz ovog područja i vrijednim doprinosom razumijevanju inkluzije u obrazovanju kod nas.

Knjiga *Temeljna polazišta inkluzivnog obrazovanja* sastoji se iz 5 poglavlja.

Poglavlja knjige su:

- Polazišta inkluzivnog obrazovanja utemeljena na historijskom saznanju i iskustvu
- Polazišta inkluzivnog obrazovanja bazirana na određenju temeljnih pojmova
- Teorijska i etička polazišta inkluzivnog obrazovanja
- Sociološki, socio-lingvistički i pedagoško-komunikacijski nivoi promjena kao polazišta inkluzivnog obrazovanja
- Iskustva zemalja Evropske unije kao polazišta za praksu inkluzivnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini.

¹ Cerić, Haris i Alić, Amel (2005), *Temeljna polazišta inkluzivnog obrazovanja*, Zenica: Hijatus; 155 stranica.

Na početku knjige se nalaze Sadržaj i Predgovor u kojem autori daju neku vrstu uvoda u samu temu i knjigu, kratko objašnjavajući sadržaj svakog poglavlja. U predgovoru je navedeno koji dio knjige je samostalni rad svakog od autora i koja poglavlja su rezultat zajedničkog rada. Na kraju knjige se nalazi Summary (Rezime) i Literatura, dio knjige u kojem su date 174 reference, koji predstavlja vrijednu smjernicu za sve čitatelje.

U prvom poglavlju, koje nosi naslov *Polazišta inkluzivnog obrazovanja utemeljena na historijskom saznanju i iskustvu*, autori razmatraju odnos prema osobama s teškoćama u razvoju kroz historiju i izdvajaju tri faze:

- period primitivnog i surovog odnosa, koji se može ilustrirati kao: „...Ako je bilo slabo i kržljivo, naređivali su da se baci u provaliju Apoteta na strmini planine Tajget, smatrajući da dijete koje već od rođenja ima slabo i trošno tijelo neće koristiti ni sebi ni državi.“²;
- period azila/segregacije, u ovom periodu odnos prema djeci s teškoćama u razvoju je bio humaniji u usporedbi s prethodnim periodom, ali „briga o njima se svodila na puku njegu u smislu hranjenja i oblačenja, bez pokušaja podučavanja i njihovog osposobljavanja za neko zanimanje i uopće učestvovanje u društvenom životu“³, i
- period socijalne/društvene integracije⁴, period koji je usmjeren na suštinsko poboljšanje stanja osoba s teškoćama u razvoju i u kojem se javlja koncept inkluzivnog obrazovanja.

U drugom poglavlju, *Polazišta inkluzivnog obrazovanja bazirana na određenju temeljnih pojmova*, mogu se pročitati zanimljive diskusije o razumijevanju osnovnih/temeljnih pojmova/sintagmi, a to su: posebne potrebe i inkluzivno obrazovanje.

Određenje sintagme posebne potrebe dato je na jednoj stranici, ali vrlo konkretno i precizno. Autori su pošli od šireg značenja ove sintagme i razumijevanja da je svaka osoba jedinstvena i neponovljiva, i stoga bi se moglo reći da je svaka osoba s posebnim potrebama. U užem smislu, dijete s

² Str.10.

³ Str.11.

⁴ U ovom dijelu knjige može se više pročitati o medicinskom i socijalnom pristupu/modelu spram osoba s teškoćama u razvoju. U okviru medicinskog modela naglasak je na bolesti, teškoći, dijagnozi, tretmanu..., dok se u socijalnom modelu zagovara teza da je društvo najodgovornije za nepovoljnu poziciju osoba s teškoćama u razvoju. Stav autora je, ipak, da ne treba pretjerivati u negativnim kritikama medicinskog modela, jer treba uzeti od njega ono što je najvažnije, a odnosi se na činjenicu da je u suštini bio usmjeren na poboljšanje stanja osoba s teškoćama u razvoju. S druge strane, na temeljima socijalnog modela javlja se ideja inkluzivnog obrazovanja.

posebnim potrebama je svako dijete koje u pozitivnom ili negativnom smjeru odstupa od tzv. prosječnog rasta i razvoja (djeca s teškoćama u razvoju, djeca s teškoćama u učenju, djeca iznadprosječnih sposobnosti)⁵. Jasan je stav autora o ovom pitanju, a sljedeći citat ilustrira gore navedeno, "...da je nedopustivo termin djeca s posebnim potrebama poistovjećivati samo sa onim odstupanjima od prosječnoga koja idu u negativnom smjeru. Dakle, uz korištenje pojma 'djeca (dijete) s posebnim potrebama' treba naglasiti o kojoj vrsti potreba se radi – npr. dijete s posebnim potrebama: slabovidno dijete ili nadareno dijete ili dijete pripadnik manjinske skupine itd."⁶

U drugom dijelu ovog poglavlja autori razmatraju pitanje razumijevanja inkluzivnog obrazovanja. Osim navođenja velikog broja definicija i polemike što jeste inkluzivno obrazovanje, prave distinkciju između integriranog i inkluzivnog obrazovanja, te izdvajaju najbitnije tačke Izjave iz Salamanke⁷. Inkluzija nije isto što i integracija i razlikuju se i etimološki i suštinski. U integriranom obrazovanju dijete (s teškoćama u razvoju) je problem, jer: ima posebne potrebe; treba specijalnog nastavnika, posebno okruženje i posebna pomagala; ne može doći do škole; razlikuje se od ostale djece; ne sudjeluje, ne uči. Inkluzivno obrazovanje, s druge strane, vidi obrazovni sistem kao problem, jer: mnogo je onih koji napuštaju školu, mnogo je ponavljaja; stav nastavnika; rigidne metode, rigidan kurikulum; nedostatak nastavnih pomagala i opreme; roditelji nisu uključeni; loš kvalitet poduke; nastavnici i škole bez podrške i slično. I ponovo autori nude jasan stav i o ovom pitanju: „... kako se ne radi tek o pukoj zamjeni termina integracija sa terminom inkluzija nego je riječ o promjeni koncepta tretiranja djece s posebnim potrebama ... integracija često znači samo smještaj djeteta sa posebnim potrebama u redovnu instituciju iz koje je bilo isključeno ... inkluzivno obrazovanje zahtijeva ... oblikovanje takvog odgojno-obrazovnog sistema u okviru koga se otklanjaju prepreke koje onemogućavaju optimalan razvoj potencijala sve djece, pa i onih sa posebnim odgojno-obrazovnim potrebama“⁸.

Treće poglavlje: *Teorijska i etička polazišta inkluzivnog obrazovanja*, prema broju stranica, težište je knjige (ukupno ima 68 stranica). Unutar njega su razmatrana brojna pitanja. Izdvojiti će se tek nekoliko elemenata iz ovog poglavlja budući da je nemoguće predstaviti sve aspekte na ovom ograničenom prostoru.

⁵ Autori su u knjizi koristili termin/sintagmu djeca s posebnim potrebama kao sinonim za djecu s teškoćama u razvoju. Smatraju da je upravo uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne ustanove (škole) doprinijelo da se tolika pažnja poklanja inkluzivnom obrazovanju.

⁶ Str. 23.

⁷ Izjava je prihvaćena od predstavnika 92 zemlje i 25 međunarodnih organizacija u junu 1994. godine na UNESCO-voj Svjetskoj konferenciji o posebnim obrazovnim potrebama. Njome se ponovno potvrđuje pravo svakog pojedinca na obrazovanje (str. 28).

⁸ Str. 25.

Autori se na samom početku pitaju što je inkluzija. Je li pokret, koncept, teorija, obrazovna praksa, obrazovna politika itd., ili sve ovo zajedno? U daljnjem tekstu se bave ovim dilemama pozivajući se na različite stručnjake iz ove oblasti i njihovo razumijevanje inkluzivnog obrazovanja, te na kraju zaključuju da postoje osnove za konstituiranje teorije inkluzivnog obrazovanja. Teorija inkluzivnog obrazovanja proizlazi iz postpozitivističke paradigme i podrazumijeva: objedinjen obrazovni sistem⁹, socijalni model i holističko/konstruktivističke principe. Za inkluziju u obrazovanju još uvijek se može reći da je sve od gore navedenog (pokret, koncept, obrazovna politika, teorija), zavisi ko i kako je u datom trenutku promatra, ali kada i ako se zadovolje određeni kriteriji postpozitivističke paradigme moguće je konstituirati teoriju inkluzivnog obrazovanja.

Značajno je također izdvojiti dio knjige u kojem autori socio-kulturalnu teoriju L.S. Vigotskog prepoznaju kao teorijsko polazište inkluzivnog obrazovanja, a posebno unutar te teorije koncept „zone približnog razvoja“. Koncept „zone približnog razvoja“ nudi teorijsko utemeljenje, pa i opravdanje za školovanje djece s teškoćama u razvoju u redovnim razredima. Posebno autori u ovom smislu naglašavaju značaj društvenog okruženja djeteta, a prije svega interakcije s odraslima i „sposobnijim“ vršnjacima. Najobimniji dio ovog poglavlja orijentiran je na pitanja povezanosti inkluzivnog obrazovanja i etike. Iz tih razmatranja autori izvode 10 etičkih principa inkluzije: princip pravde i jednakosti, princip prava, princip autonomije, princip individualizacije, princip dobročinstva, princip staranja, princip integriteta, princip poštivanja, princip zakonitosti i princip opće koristi, koji su u knjizi dati upravo ovim redoslijedom i ukratko objašnjeni. Prva tri principa su bazirana na moralnim pravima, četvrti princip dolazi iz same unutarnje logike inkluzije (adekvatan pristup svakom pojedinom učeniku), principi dobročinstva, staranja, integriteta, poštivanja i zakonitosti su izvedeni iz tradicije teorija dužnosti, a princip opće koristi pripada konsekvencionalističkoj teoriji¹⁰. Ovo također vidimo kao vrijedan prilog praktičaru da se uspješnije orijentira u svom radu kao inkluzivni nastavnik.

Četvrto poglavlje nosi naslov *Sociološki, socio-lingvistički i pedagoško-komunikacijski nivoi promjena kao polazišta inkluzivnog obrazovanja* i unutar ovog poglavlja naglasak je na terminologiji koja je specifična za

⁹ Objedinjeni obrazovni sistem se razlikuje od dualnog obrazovnog sistema po mnogim elementima: karakteristike učenika, individualizacija, metode poučavanja, vrsta obrazovnih usluga, dijagnoza, profesionalni odnosi, kurikulum, težište, „stvarni“ svijet, stav. str.42.

¹⁰ „Pobrojani principi ujedno izviru i iz ljudske prirode, biti odgoja i obrazovanja, te iz odgojno-obrazovnog postupka“, str.101.

inkluzivno obrazovanje i ne bi trebalo da je dehumanizirajuća i negativno obilježavajuća. Pitanje korištenja adekvatnih termina je vrlo važno. U profesionalnom i svakodnevnom govoru treba izbjegavati termine: defektnost, retardiranost, devijantnost, ograničenost, abnormalnost, hendikepiranost¹¹..., jer su stigmatizirajući. Ipak, treba poznavati ove termine, jer „...korištenjem prethodno navedenih termina otkrivani su i stavovi prema osobama s posebnim potrebama“, koji najčešće nisu bili pozitivni. U skladu s ovim, navode i autori, danas se koriste neki drugi termini: posebne potrebe, poteškoće, izazovno ponašanje, smetnje u razvoju itd. Velika pohvala za autore što su za ovo pitanje izdvojili gotovo cijelo jedno poglavlje. Terminologija je vrlo bitna, a posebno u inkluzivnom obrazovanju, gdje imamo osjetljivu populaciju (djecu s posebnim potrebama) i nezadovoljavajući (nehuman) odnos spram njih kroz historiju. Značajno je kako ćemo nekoga „obilježiti“, bez obzira šta rekli pojedini stručnjaci o ovome.

U petom poglavlju, *Iskustva zemalja Evropske unije kao polazišta za praksu inkluzivnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini*, dat je kratak prikaz inkluzivne prakse iz četiri evropske zemlje: Finske, Danske, Belgije i Njemačke.

Analizom iskustava razvijenih zemalja, autori zaključuju da provedba inkluzije u obrazovanju nije jednostavan proces koji se dešava preko noći, već da je potrebno uraditi odgovarajuće pripreme, složene zahvate, pružiti adekvatnu podršku i donijeti odgovarajuća zakonska rješenja. Neophodna je odgovarajuća međupovezanost mikro i makro nivoa, tj. pozitivni stavovi na nižim nivoima (svijest pojedinca) i društvene intervencije. Ilustrativni statistički pokazatelji o broju djece s posebnim potrebama u pojedinim razvijenim evropskim zemljama, dati u knjizi, još su jedan dokaz u korist navedenog stava o složenosti provedbe inkluzivnog obrazovanja i potrebe za timskim radom na svim društvenim nivoima.

Čitateljima se posebno može preporučiti čitanje zadnjeg dijela ovog poglavlja koji se odnosi na perspektive inkluzivnog obrazovanja u našoj zemlji unutar kojeg su date zamke koje bi mogle ugroziti provedbu inkluzivnog obrazovanja, te faze koje bi trebale pratiti razvoj cjelokupne ideje:

- konačno definiranje inkluzije i izrastanje u cjelovitu teoriju
- putevi adekvatne prezentacije
 - a) upoznavanje s vrijednostima (etička dimenzija)
 - b) formiranje „inkluzivnih“ stavova

¹¹ Navedeni termin je složenica od dvije engleske riječi: hand - ruka i cap - kapa. Etimološki analizirajući ovaj termin može se doći do zaključka kako je društvo osobama s posebnim potrebama namijenilo „kapu u ruci“, dakle prosjačenje. Str.107.

-
- edukacija svih učesnika za inkluzivno obrazovanje (nastavnici, roditelji, učesnici, političari)
 - zakonska podrška
 - proces praktične provedbe¹²

Od izuzetne važnosti je i popis literature koji su ponudili autori, jer sadrži obimnu listu referenci (174 reference), koje nisu samo iz područja inkluzivnog obrazovanja, niti samo iz područja pedagogije, već obuhvaćaju mnogo širi dijapazon. S druge strane, literatura je probrana i odgovara na pitanja o kojima autori diskutiraju u knjizi.

Ovaj dio knjige je bitan za sve čitatelje (posebno one koji su direktno uključeni u proces inkluzije u obrazovanju) kako bi imali smjernicu za daljnje traganje i iščitavanje literature iz ovog područja, posebno na engleskom jeziku. Autori su se koristili knjigama, priručnicima, zbornicima radova, časopisima, ali i internet stranicama.

¹² Ibid., str. 139.

Zaključak

U knjizi *Temeljna polazišta inkluzivnog obrazovanja* autori pišu i zanimljivo polemishu o različitim pitanjima i dilemama vezanim za inkluzivno obrazovanje, polazeći od odnosa prema osobama s teškoćama u razvoju kroz historiju; objašnjavanja temeljnih pojmova: posebne potrebe i inkluzivno obrazovanje; razmatrajući osnovna teorijska i etička polazišta inkluzivnog obrazovanja; naglašavajući potrebu razvoja specifične i prihvatljive terminologije; te prikazom iskustava provođenja inkluzivnog obrazovanja iz nekoliko evropskih zemalja (Finska, Danska, Belgija i Njemačka), koje su, prema shvatanjima autora, zanimljive kao primjeri za provođenje inkluzije u obrazovanju u našoj zemlji. Na ovaj način, autori ne žele dati samo teorijske postavke o inkluzivnom obrazovanju, već sve upotpuniti dostupnim praktičnim iskustvima.

Knjiga šalje mnoge poruke, a izdvajamo: „Da je to dug i složen proces (inkluzija u obrazovanju - L.K), potvrđuju ne samo dostupna literatura već i iskustva razvijenih zapadnih zemalja ... Iskustva potvrđuju da barijere proističu iz interakcije između učenika i: nastavnika, kurikuluma, institucija, zvanične politike, društvenih i kulturoloških normi, ekonomskih prilika, te okruženja u cjelini. Ako *poteškoće* predstavljaju barijeru za participiranje u procesu učenja/poduke, a *nedostaci* se definiraju kao ‘limitiranost fizičkih, mentalnih i senzornih funkcija’ (Savolainen & Kokkala, 2000; str.20), tada poteškoće koje prepoznajemo u implementaciji inkluzivnog koncepta jesu proizvod diskriminirajućih stavova, zvanične politike, kulture i institucionalnog djelovanja, pa samim tim i nastavnika i škole.“¹³

Uz komentar da je u ovom izdanju knjige izostao uvod i zaključak, te da je mogla biti malo bolja opremljenost knjige (npr. jasnije naznačena poglavlja, posebno odvojen predgovor od prvog poglavlja), iskreno se može preporučiti knjiga „Temeljna polazišta inkluzivnog obrazovanja“ na čitanje svima onima koji su danas na bilo koji način uključeni u odgojno-obrazovni proces u našoj zemlji. On neminovno postaje inkluzivan.

¹³ Ibid., str.27.